

УДК 37.013.42+373.3.015.3:796

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*В.М. Пристинський, Т.М. Пристинська, І.В. Ахременко*

*У статті представлено психолого-педагогічні чинники, котрі визначають успішність адаптації учнів молодшого шкільного віку до умов шкільного середовища. Доведено, що фізична культура є ефективною соціально-педагогічною умовою формування нових форм діяльності, поведінки, спілкування, пов'язаних зі зміною соціального статусу молодшого школяра.*

**Ключові слова:** *фізкультурна діяльність, соціально-педагогічні умови, психолого-педагогічні чинники, адаптація, учні молодшого шкільного віку.*

Проблемі соціально-педагогічної адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчальної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі присвячені дослідження, в яких звертається увага на те, що саме в початковій школі починають формуватися відносини дитини з навколишнім світом; стійкі взаємини з однолітками й дорослими; базові навчальні установки, котрі визначають успішність шкільного навчання, стиль спілкування, можливість особистісної самореалізації в шкільному середовищі.

Однак сучасна шкільна освіта ще недостатньо ефективно використовує високий освітній і виховний потенціал фізичної культури для особистісного розвитку дітей, їхньої адаптації до навчальної діяльності. На наш погляд, це пов'язано з наявністю протиріч між цільовою настановою, що розглядає фізичну культуру винятково як засіб розвитку фізичних якостей і її можливостями, як чинника соціального розвитку школярів; між об'єктивно зростаючими вимогами суспільства до педагога як організатора процесу фізичного виховання і рівнем його психолого-педагогічної компетентності.

Відтак необхідні науково обґрунтовані рекомендації, які б допомагали вчителю підвищити значущість виховного потенціалу

фізичної культури для адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчальної діяльності.

У наукових дослідженнях і публікаціях (В. Бальсевич, М. Бітянова, Л. Головіна, Л. Лубишева, Ю. Гравит, Б. Єгоров, Т. Лопатик, Т. Пристинська, В. Пристинський, Л. Сущенко та ін.) фізична культура і спорт розглядається як цілеспрямований педагогічний процес, що забезпечує не тільки задоволення потреби в руховій активності, а й допомагає учням адаптуватись до умов шкільного середовища, розвиває соціально активну особистість [1– 7].

Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що до категорії невстигаючих потрапляють діти з досить високим потенціалом розумового й фізичного розвитку, але які не здатні за короткий термін часу адаптуватися до особливостей навчального колективу, умов середовища загальноосвітнього закладу. До факторів, котрі негативно впливають на стан здоров'я дитини, необхідно віднести нездатність учня молодшого шкільного віку справлятися з досить інтенсивним навчальним навантаженням; переважно авторитарний стиль спілкування педагогів з дітьми.

Робота виконана відповідно до комплексної теми НДР кафедри теоретичних та методичних основ фізичного виховання і реабілітації, кафедри здоров'я людини, біології, фізичного виховання та фізичної реабілітації, календарного плану заходів Науково-дослідної лабораторії духовного і фізичного виховання учнівської молоді та студентів Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ).

Метою роботи є обґрунтування соціально-педагогічних умов та психолого-педагогічних чинників, що визначають успішність адаптації молодших школярів до навчальної діяльності в процесі фізичного виховання.

Молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для розвитку фізичних здатностей (швидкісні й координаційні якості, спритність, оптимальна амплітуда рухів, здатність протягом тривалого часу виконувати циклічні дії малої та помірної інтенсивності), що надзвичайно важливо для гармонійного розвитку дитини. У фізичному вихованні діяльність дитини спрямована на розвиток фізичних, психічних, морально-вольових якостей, фонду основних рухових умінь і навичок. Отже, метою та результатом цієї діяльності є фізична,

психічна й духовна досконалість, досягнення гармонії в розвитку особистості шляхом цілеспрямованих занять.

У процесі фізичного виховання дитина навчається регулювати свої дії завдяки зоровим та м'язово-вестибулярним відчуттям; в дитини розвивається рухова пам'ять, мислення, морально-вольові якості, здатність до саморегуляції психічних станів. Однак для того щоб ефективно використати наявні резерви організму, необхідно якнайшвидше адаптувати дитину до особливостей навчальної діяльності. Ефективна адаптація є важливою передумовою успішної навчальної діяльності. Її сутність полягає в реалізації психолого-педагогічних чинників та виховних заходів, спрямованих на оволодіння новими формами діяльності, поведінки, спілкування, котрі пов'язані зі зміною соціального статусу молодшого школяра. Ефективно розв'язувати цю проблему допомагають уроки фізичної культури.

У процесі фізкультурної діяльності учні проявляють соціальні контакти, в результаті яких об'єктивне багатство людської культури перетворюється в суб'єктивне багатство індивіда. Адаптація до умов фізкультурної діяльності сприяє вихованню правил й режиму життєдіяльності, формує погляди й стосунки, необхідні в навчальній діяльності. Доведено, що існує певна залежність між успіхами учнів на уроках фізичної культури і соціальним статусом молодшого школяра. Фізкультурна діяльність на уроках та у позаурочний час сприяє залученню дітей до соціальних відносин з учнями інших класів та віку, створює можливість формувати соціально схвалені моделі поведінки в шкільному середовищі.

Засвоєння елементів активної життєвої позиції учня відбувається через соціалізацію особистості, сприйняття норм поведінки в навчальному середовищі. Проведене нами анкетування свідчить, що 79,5 % учителів фізичної культури вважають проблему адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов навчальної діяльності надзвичайно актуальною. Аналіз програм з фізичної культури, методичних розробок і посібників вказує на те, що існує досить великий дидактичний матеріал щодо організації та проведення уроку, але психолого-педагогічні аспекти керування соціальним розвитком дітей в процесі фізичного виховання конкретизується ще недостатньо. Бесіди з вчителями, стаж професійно-педагогічної діяльності яких становить менше трьох років, показали, що в процесі вирішення виховних завдань педагог, як правило, не виходить за межі власного (ще недостатнього)

педагогічного досвіду, в результаті чого проблема всебічного розвитку школярів перетворюється в дилему, котрі розв'язувати досить складно.

Аналізуючи особливості діяльності вчителів, ми встановили, що їхні уроки спрямовані переважно на загальну фізичну підготовку та виконання контрольних вправ, що є малоефективним у зв'язку зі змінами умов оцінювання успішності навчання молодших школярів. Лише 55,9 % учителів використовують в уроках елементи інтерактивних рухливих і народних ігор, сюжетно-рольову тематику з метою підвищення мотивації при навчанні руховим діям. Нами також було встановлено, що індивідуальний підхід у навчанні й вихованні учнів переважно тільки декларується, а не реалізується на практиці, що дозволяло б уникати надмірного навчального перевантаження, підвищувати мотивацію до занять фізичною культурою, сприяти реалізації можливостей кожного учня.

Разом із цим зазначимо, що останнім часом намітилась позитивна тенденція в реалізації завдань шкільного фізичного виховання, котра спрямована на зміцнення здоров'я учнів, формування соціальної активності щодо підвищення валеологічної грамотності, використання високого виховного потенціалу уроків фізичної культури. Однак при цьому ще недостатньо конкретизується ціннісний потенціал фізичної культури, як чинник виховання гармонійно розвиненої особистості, ефективність якого недостатня через відсутність цілеспрямованої програми психолого-педагогічного супроводу навчального процесу.

Проведений нами аналіз наявного досвіду реалізації завдань фізичного виховання дітей в початковій школі показав, що традиційні форми навчання, методичні підходи до формування фізкультурної освіченості не дозволяють повною мірою здійснювати соціалізацію учнів на уроках фізичної культури. Для цього, на наш погляд, необхідне раціональне поєднання форм, методів і засобів традиційного підходу та особистісно-орієнтованого навчально-виховного процесу.

Технологія педагогічної підтримки до адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов навчання припускає особистісну парадигму та процесуальну характеристику, котрі передбачають орієнтацію педагогічного колективу школи на соціальний розвиток дітей на засадах індивідуально-особистісного підходу, що забезпечує реалізацію принципів гуманістичної педагогіки, взаємозв'язок соціального, психологічного, інтелектуального, духовного й фізичного виховання дітей.

У зв'язку з цим виділимо головні чинники, що визначають соціалізацію школяра в педагогічній системі: фізкультурна діяльність – адаптація – фізичне виховання – культура здоров'я.

Нами було встановлено, що адаптація дітей молодшого шкільного віку до умов навчального середовища школи ефективно відбувається в процесі доцільно організованої та змістовно наповненої рухової активності. Підґрунтям адаптаційних механізмів результатом цього процесу є розвиток особистості, психолого-педагогічна концепція гармонізації взаємин, інтерактивне середовище, в якому перебувають учнів і педагогічний колектив навчального закладу. У такому середовищі учень має всі можливості розвиватися відповідно до своїх індивідуальних здатностей і потреб, стаючи активним суб'єктом освітнього й виховного процесу. Адаптаційні цілі полягають в створенні сприятливих умов для самореалізації особистості, що виводить дитину на більш високий рівень розвитку, пристосовуючи (адаптуючи) її до навчальних вимог. Таке взаємне проникнення освітнього середовища до потреб учня, а учня – до вимог освітнього середовища й визначатиме поняття “адаптація”.

До головних психолого-педагогічних умов адаптації молодших школярів до навчального середовища ми б віднесли:

- перетворення традиційної (класної) форми в систему організації особистісно-орієнтованого навчально-виховного процесу на культуру здоров'я;
- досягнення вчителем відповідності характеру педагогічного впливу засобів фізичної культури та внутрішніх (суб'єктивних) особливостей розвитку особистості молодшого школяра;
- опора навчально-виховного впливу педагога на “зону найближчого розвитку” дитини при формуванні мотивації досягнення успіху у фізичному розвитку;
- формування спрямованої мотивації відносин і діяльності в процесі фізичного виховання;
- позитивний вплив педагога на емоційну сферу учнів;
- формування в учнів адекватного самоаналізу й самооцінки рівня власного розвитку культури здоров'я;
- наявність психолого-педагогічної компетентності в діяльності педагога щодо розвитку фізичної культури школяра.

Особистісні риси педагога молодших класів, його загальна культура та культура здоров'я, педагогічні здатності, ставлення до

дітей позитивно, або ж негативний впливають на процес адаптації учнів до навчальної діяльності.

У процесі проведеного дослідження нами було встановлено, що найбільш успішно технологія педагогічної підтримки дітей в процесі адаптації до навчальної діяльності відбувається при застосуванні інтерактивних засобів і методів організації психолого-педагогічного впливу й стимулювання, таких як: рухливо-пізнавальна гра, змагання, проблемні педагогічні ситуації, зважання на особисту думку дитини, включення кожного учня в різноманітні види рухової активності, створення розвивальних педагогічних ситуацій, комунікативно доцільних відносин у процесі виконання фізичних вправ, що забезпечують моделювання дітьми морально-ціннісних відносин.

Головна ідея особистісно-орієнтованої адаптації молодших школярів у процесі фізичного виховання – це створення виховної системи на принципах взаємної відповідальності, взаємодопомоги, взаємної зацікавленості вчителів у досягненні учнями успіхів у формуванні культури здоров'я.

Розвиток самооцінки забезпечується реалізацією діяльності, коли дитина має змогу самоутвердитися, проявити позитивне емоційне відчуття. Такою спільною педагогічною діяльністю, поряд з іншими виховними заходами, є фізкультурна діяльність, в процесі якої відбувається формування довіри, взаєморозуміння, співробітництва, поваги один до одного та до суперника, тобто реалізація психологічних, соціальних і духовних функцій особистості.

Реалізація технології педагогічної підтримки до адаптації молодших школярів стосовно навчальної діяльності передбачає диференційованість програмного матеріалу: характеру й обсягу фізичного навантаження, засобів педагогічного впливу залежно від вікових й індивідуальних особливостей, рівня рухової підготовленості. Критеріями, що визначають ступінь особистісного розвитку дитини в умовах адаптації до навчальної діяльності є:

- соціальна спрямованість;
- адекватність самооцінки;
- рівень фізичного розвитку й фізичної підготовленості;
- комунікативно доцільні взаємодії у формальній і неформальній сферах;
- відповідність рівню розвитку психічних процесів (пам'яті, мислення, сприйняття, уваги) віковим особливостям школяра.

Таким чином, на підставі викладеного вище зазначимо таке:

- успішна адаптація дітей початкової школи до умов навчального середовища допомагає формувати відносини з однолітками й дорослими, базові навчальні й духовні установки, що визначають успішність навчання, ефективність стилю спілкування, можливість особистісної самореалізації;

- у процесі фізкультурної діяльності учень реалізує значну кількість соціальних контактів, у результаті яких об'єктивна цінність людської культури перетворюється в суб'єктивну цінність індивіда, створюється можливість формування соціально схвалених моделей поведінки в шкільному середовищі;

- формування основ здорового способу життя й діяльності має здійснюватися через соціалізацію особистості, сприйняття норм поведінки в навчальному середовищі (освітньої, виховної, оздоровчої).

Подальше дослідження з цієї проблеми плануємо провести в контексті розробки практичних рекомендацій для вчителя фізичної культури щодо формування соціальної активності учнів молодшого шкільного віку як чинника адаптації до умов навчальної діяльності, адже на уроках фізичної культури цілеспрямовано розвиваються увага, рухова пам'ять, мислення, воля, здатність до саморегуляції психічних станів, ціннісні особистісні риси (сміливість, рішучість, почуття колективізму).

### Література

1. Бальсевич В.К. Здоровьеформирующая функция образования / В.К. Бальсевич // Образовательная политика. – 2007. – № 6. – С. 4 – 9.
2. Битянова М.Р. Адаптация ребенка в школе / М.Р. Битянова. – М. : Педагогика, 2006. – 154 с.
3. [Гравит Ю.В. Педагогические условия социальной адаптации младших школьников в процессе занятий физической культурой](#) / Ю.В. Гравит. – М. : Педагогика, 2004. – 185 с.
4. Егоров Б.Б. Физическая культура / Б.Б. Егоров, Ю.Б. Пересадына. – М. : КНОРУС, 2008. – 159 с.
5. [Лубышева Л.И. Социология физической культуры и спорта](#) : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. завед.] / Л.И. Лубышева. – М. : Академия, 2010. – 272 с.
6. Пристинський В.М. Духовно-моральна спрямованість діяльності викладача кафедри фізичного виховання педагогічного університету / В.М. Пристинський, Т.М. Пристинська // Духовність особистості: методологія,

теорія і практика : зб. наук. праць; гол. ред. Г.П. Шевченко. – Вип. 4 (57). – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – 222 с. – С. 132 – 140.

7. Сущенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту: історичний шлях і перспективи : моног. / Л.П. Сущенко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 400 с.

## СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ АДАПТАЦИИ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА К ОБУЧЕНИЮ В ПРОЦЕССЕ ФИЗКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

*В.Н. Пристинский, Т.Н. Пристинская, И.В. Ахременко*

*В статье представлены психолого-педагогические факторы, которые определяют успешность адаптации учащихся младшего школьного возраста к условиям школьной среды. Обосновано, что физическая культура является эффективным социально-педагогическим условием формирования новых форм деятельности, поведения, общения, которые обусловлены изменением социального статуса младшего школьника.*

**Ключевые слова:** *физкультурная деятельность, социально-педагогические условия, психолого-педагогические факторы, адаптация, учащиеся младшего школьного возраста.*

## SOCIAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PRIMARY SCHOOL AGE PUPILS' ADAPTATION TO LEARNING WITHIN THE PROCESS OF SPORTS ACTIVITY

*V.M.Pristins'ky, T.M. Pristins'ka, I.V. Ahremenko*

*The article presents the psychological and pedagogical factors determining the successful outcome of primary school age pupils' adaptation to the school environment conditions. It has been proved that physical education is an effective social and pedagogical condition of forming new activities, behaviour, communication which has been caused by a shift in the social status of primary school pupils.*

**Keywords:** *sports activities, social and pedagogical conditions, psychological and pedagogical factors, adaptation, primary school age pupils.*

**Пристинський В.М.** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теоретичних та методичних основ фізичного виховання і реабілітації, завідувач Науково-дослідної лабораторії духовного і фізичного виховання учнівської молоді та студентів ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ, Україна). E-mail: [vladimir-pristinskii@yandex.ru](mailto:vladimir-pristinskii@yandex.ru)

**Пристинська Т.М.** – магістр фізичного виховання, старший викладач кафедри здоров’я людини, біології, фізичного виховання та фізичної реабілітації, співробітник Науково-дослідної лабораторії духовного і фізичного виховання учнівської молоді та студентів ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ, Україна).

**Ахременко І.В.** – магістр фізичного виховання, старший викладач кафедри здоров’я людини, біології, фізичного виховання та фізичної реабілітації,



співробітник Науково-дослідної лабораторії духовного і фізичного виховання учнівської молоді та студентів ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ, Україна).

**Pristins’ky V.M.** – Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of Theoretical and Methodological Foundations of Physical Education and Rehabilitation, Head of Scientific-Research Laboratory of Spiritual and Physical Education of Student Youth and Students of Donbass Higher Educational Establishment “Donbass State Pedagogical University” (Slovyans’k, Ukraine). E-mail: [vladimir-pristinskii@yandex.ru](mailto:vladimir-pristinskii@yandex.ru)

**Pristins’ka T.M.** – Master of Physical Education, Senior Lecturer, Department of Physical Education, Worker of Scientific-Research Laboratory of Spiritual and Physical Education of Student Youth and Students of Donbass Higher Educational Establishment “Donbass State Pedagogical University” (Slovyans’k, Ukraine).

**Ahremenko I.V.** – Master of Physical Education, Senior Lecturer, Department of Physical Education, Worker of Scientific-Research Laboratory of Spiritual and Physical Education of Student Youth and Students of Donbass Higher Educational Establishment “Donbass State Pedagogical University” (Slovyans’k, Ukraine).

*Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Міжнародного науково-технічного університету ім. Бугая М.В. Роганова.*

*Reviewer – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vice-Rector on Scientific work of International Scientific-Technical University named after Buhay M.V. Roganova.*

УДК 378.011.3 - 051: 159

## **СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

**Е. В. Рамзані**

*У статті розкрито цільове призначення структурно-функціональної моделі процесу формування психологічної компетентності майбутнього вчителя. У межах зазначеної моделі визначено потенціал кредитно-модульної системи навчання (можливості і ресурси) для вирішення завдань формування психологічної компетентності майбутнього вчителя: модульний*